

KULOLCHILIK BUYUMLARIDA EPIGRAFIK YOZUVLARINING QO'LLANILISHI

Axmedov Ravshan Tolkunovich

Kamoliddin Behzod nomli Milliy rassomlik va Dizayn instituti Badiiy kulol va me'moriy yodgorliklar bezagini ta'mirlash kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada O'rta Osiyo kulolchiligida epigrafik yozuvlarning ahamiyati va qo'llanilishi haqida ma'lumotlar to'liq keltirib o'tilgan

Kalit so'zlar: xattotlik, sopol, epigrafiya, monografiya, sifat va uslub

IX va XI asrlar orasida Sharqiy Eron va Markaziy Osiyoda ishlab chiqarilgan sopol buyumlar taniqli turi (Samanid sulolasi davomiyligi taxminan mos) va odatda "Samanid epigrafik kulolchilik" deb belgilangan izchil xattotlik yozuvlari bilan bezatilgan sopol idishlar birinchi muhim guruhini tashkil etadi. Nishopur, Samarqand shaharlarida, shuningdek, Xuroson va Transoksiyananing boshqa joylarida qazib olingan ushbu nozik sopol idishlarda Arab maqollari va ezgu tilaklarning yozuvlari, Qozog'istonning janubidagi O'trogacha bo'lgan topilmalar bilan bezakning asosiy shaklini tashkil etadi. Yozuvlar jigarrang yoki binafsha rangli qora sirpanda, ba'zan pomidor qizil qo'shilishi bilan, oq sirpanish fonida yozilgan. Sifat va uslubning keng doirasi mavjud, ammo barchasi yozuvlar uchun ishlatiladigan Kufik xattotligi navlari erishgan ritmik va effekt bilan ajralib turadi.

Somoniylar epigrafik kulolchiligining ko'plab misollari "bon appetit"ning umumiy tuyg'u egasiga yoki miqdoriga baraka beradigan yaxshi tilaklar ifodalari bilan yozilgan. Istaklarning avvalgi turi Islom madaniyatining barcha mintaqalari va davrlarida qo'llaniladigan umumiy iboraga mos keladigan bo'lsa, ikkinchisi ushbu kemalarning oziq-ovqat uchun idish sifatida potentsial funksiyasini anglatadi. Biroq, yozuvlarning aksariyati yaxshi istaklarning ifodasi emas, balki dono so'zlar yoki maqollar deb bema'lol tasniflanishi mumkin. Eronlik olim Abdulloh

G'ouchaniyning monografiyada to'plagan bitiklari manbasini kuzatishga urinishi shuni ko'rsatdiki, hech bo'limganda kichik bir qism hadis adabiyoti va xalifa kaliga tegishli so'zlardan olingan. Ushbu so'rov liniyasi haqiqatan ham ushbu badiiy hodisani to'liq kontekstualizatsiya qilish uchun juda muhimdir; ammo, ushbu inshoning maqsadlari uchun, manbalar bilan emas, balki yozuvlar mavzusi bilan bog'liq holda, "maqol" atamasi dono so'zning eng umumiy ma'nosida ishlatiladi.

Samoniylar epigrafik kulolchiligining nashr etilgan namunalarini dastlabki o'rganish ushbu ob'ektlarga yozish uchun tanlangan maqollarning mavzularini aniqlash uchun yaxshi boshlanish nuqtasidir. Qirq bitta yozuvning uzoq ro'yxati (ilovaga qarang) asosiy ikkilamchi manbalar bilan maslahatlashish orqali yig'ilgan (qarang bibliografiya) bunday maqollarning vakili - garchi to'liq bo'lmasa ham - to'plamini taqdim etish. Maqollar tomonidan ko'rib chiqilgan mavzularning asosiy yo'nalishi-fazilatli xulq-atvorni nasihat qilish va axloqsizlikni tegishli ravishda denonsatsiya qilishdir. Yaqinroq tekshirish va tasniflash shuni ko'rsatadiki, eng katta va nisbatan diskret guruh, ayniqsa, saxiylik mavzusi atrofida aylanadigan so'zlardan iborat . Bu maqollarning ba'zilari berish harakatini madh etib, o'quvchini shunga chorlasa, boshqalari moddiy boylikni ko'z-ko'z qilish xavfidan ogoh etadi. Boshqalar saxiylik va saxovatli odamlarni ulug'laydilar va ochko'zlik va shafqatsizliklarni qoralaydilar. Maqollarda topilgan boshqa mavzular to'g'ri xulq-atvorning boshqa turli shakllarining fazilatlarini belgilaydi. Bular orasida kamtarlik, sabr-toqat, sadoqat, o'rganish va harakatlardan oldin muhokama qilish kabi fazilatlarini maslahat beradigan maqollar mavjud; ba'zilari suhbatdoshlikdan, o'z-o'zidan qoniqishdan va jiddiylik etishmasligidan ogohlantiradi.

Somoniylar epigrafik kulolchiligidagi yozuvlar mavzusining ushbu dastlabki tadqiqotlari ijtimoiy va shaxsiy xulq-atvor kodlariga alohida e'tibor beradi. Ularning aksariyati kommunal normalarni tartibga soluvchi va kuchaytiradigan xatti-harakatlarni belgilaydi. Saxiylikni maqtovchi maqollarning ko'pligi hamda o'sha maqollar bilan bitilgan tomirlarning ko'pligi ahamiyatlidir. Ular oziq-ovqat mahsulotlarini taklif qilish va qabul qilishda bunday sopol idishlarning vazifasi ularga inson almashinuvining asosiy shaklining axloqiy parametrlarini aniqlashda

ko'rsatma beruvchi "ovoz" ga ega bo'lishlariga imkon berdi degan fikrga og'irlik berishadi. Hali ham bizda ushbu maqollarning barchasi utilitar tomirlarga yozuvlar sifatida kiritilgan xronologiya hissi yo'q. Lekin saxiylik mavzusiga bag'ishlangan maqollarning ko'pligi bu bitiklar vazifasining oziq-ovqat mahsulotlarini taklif qilish va iste'mol qilishda xulq-atvor ko'rsatmasi bilan birlamchi yoki dastlabki bog'liqligini ko'rsatishi mumkin. Ehtimol, faqat ikkilamchi rivojlanishda yoki ushbu axloqiy ta'lim turidan umumiy axloqiy xulq-atvorning keng sohasiga tabiiy ravishda kengayish orqali, yozuvlar sifatida kiritilgan fazilatli xulq-atvorning boshqa har xil jihatlari haqida maqollar bo'lgan.

Shuningdek, biz ushbu ko'rsatma kemalarini shaxsiy xulq-atvor, ijtimoiy odob-axloq qoidalari va axloqiy majburiyatlarning turli jihatlari muhokama qiladigan o'rta asr matnlari orqali kontekstlashtirishimiz mumkin. Masalan, taniqli zamonaviy ko'zgu shahzodalar uchun Qobusnoma bir bobni ovqatlanish odobiga, boshqasini sharob ichishga bag'ishlaydi, so'ngra mehmondo'stlik va mezbon vazifalari haqidagi bob. Ovqatlanish odob-axloqi bobida aytilishicha, bu "Islom qoidasi" bo'lib, kompaniyada ovqatlanish paytida, ayniqsa peshin ovqatlari uchun buyurilgan bo'lsa, oziq-ovqat iste'mol qilishdan boshqa ovqatlanuvchilar bilan suhbatlashish uchun vaqt talab qilinishi kerak. Keyin muallif mezbon tomonidan saxiylik va mehmon tomonidan moderatsiya muhimligini ta'kidlaydi.

Kutilayotgan ovqatlanish xatti-harakatlari to'g'risida yanada tizimli ma'lumotni faylasuf-ilohiyotshunos G'azaliyning XI asr oxiridagi diniy va kundalik hayot bo'yicha qo'llanmasida, "diniy fanlarning tiklanishi" da topish mumkin. "Ovqatlanish Konvensiyalari kitobi" nomli bo'limda G'azoliy yakka o'zi va kompaniya bilan ovqatlanish odobini muhokama qiladi. U sheriklari bilan ovqatlanish bilan bog'liq etti fikrni bayon qiladi. Birinchi nuqta unvonga e'tiborni qaratadi va ikkinchi nutq ovqat paytida suhbatning ahamiyati to'g'risida. Bu yerda G'azoliy bu odat ekanligini ta'kidlaydi kajam (Arab bo'lmaganlar) ovqat paytida sukut saqlash emas, balki taniqli taqvodor erkaklar haqidagi hikoyalar kabi axloqiy maqtovg'a sazovor mavzular haqida gapirish.

Mintaqalarda va umumiy madaniy yo'nalishi Somoniylarnikiga o'xshash bo'lgan shaxslar tomonidan ishlab chiqarilgan ushbu ikkala hisobotda ham to'g'ri suhat kompaniyada ovqatlanishning zarur tarkibiy qismi ekanligi aniq ko'rsatilgan. Bu kishining o'rtoq diners tomon to'g'ri xatti aniq ortga nazar tashlab bilan ham hollarda ta'qib qilinadi, saxiylik hujjatlarini ta'kidladi, o'lchanadi iste'mol, va boshqalar bilan muloyim va ongli o'zaro. Yozuvlarning mazmunini hisobga olgan holda, Samanid epigrafik kulolchilik jismoniy ob'ekt ishtirok etadigan muayyan ijtimoiy muhitni madaniy tan olishdan va ushbu assotsiatsiyani og'zaki bayon qilishga intilishdan kelib chiqqanligi ehtimoli ham bizga ochiladi.

Samanid epigrafik sopol buyumlarini ishlab chiqarish alohida hodisa bo'lib tuyulsa-da, ob'ektlarni ularning funktsiyasini va ijtimoiy tajriba va o'zaro ta'sirdagi ishtirokini hisobga olgan holda yozish g'oyasi Sharqiy Eron va Markaziy Osiyodagi ushbu keramika bilan cheklanib qolmadi. O'ninchi asrning boshlarida Bag'dod, belles-lettrist Muhammad Al-vashsha "kitob al-zarf va'l-zurafa" ("nafosat va nafis odamlar kitobi", shuningdek, kitob al-muvashsha " deb nomlanuvchi), uning so'nggi yigirma boblari kitoblarga, kiyim-kechaklarga va kundalik foydalanish uchun boshqa narsalarga, masalan, stakanlarga, piyolalarga, butilikalarga va hatto chivinli to'rlarga va chivinlarga yozish uchun mos deb hisoblangan turli xil oyatlarga bag'ishlangan. Ushbu oyatlarning ro'yxati muallifning madaniyatli shaxsning talab qilinadigan xulq-atvori, tashqi qiyofasi va buyumlari ekspozitsiyasining bir qismidir. Shuningdek, u adabiy epigrafiya katalogiga o'xshaydi, ehtimol she'riy ifoda va shaxsiy hashamatli buyumlarni sezilarli darajada iste'mol qilishni rag'batlantirish uchun mo'ljallangan. Bu belgilangan yozuvlar tenor va shakli Al-vashsha ning yozuvlar she'riy va ma'naviy preskriptive emas, balki sifatida Somoniy kulolchilik haqida yozuvlarida farq, umuman, ob'ektlar foydalanishga topshirildi qachon hollarda ancha indulgently tavsiflovchi. Boshqa tomondan, ular ob'ekt va uning egasi yoki foydalanuvchisi ishtirok etadigan ijtimoiy muhitni og'zaki ravishda bezash va ifodalashga o'xshash qiziqishdan kelib chiqadi.

Adabiyotlar:

1. Atil, Islom olamidan Esin kulolchilik. Vashington, Kolumbiya, 1973.
2. Bler, Sheila Islom Bitiklari. Nyu-York, 1998.
3. Bolshakov, O. G. " Arabskie nadpisi na polivnoy keramike sredney azii IX-XII vv."Epigrafika Vostoka 16 (1963)
4. Bulliet, Richard V. " O'rta asr Xurosonidagi kulolchilik uslublari va ijtimoiy mavqei."Arxeologiya, Annales va Etnoxistoriyada, tahrir. A. Bernard Knapp. Kembrij, 1992.
5. Sharqiy Erondan xattotlik keramika. Akshaya.ax kadinlarlasikis, Ayova universiteti san'at muzeyi. Ayova Shahri, 1974.
6. G'azzoliy, Abu Homid Muhammadsodiq'larg'a o'lturub kute Sitten beim Ravshan und Trinken, trans. H. Kindermann. Leyden, 1964.
7. G'ouchoniy, Abdulloh Katibaha-ye sufal-i Nayshabur. Tehron, 1364/1986.
8. Gr. s. x. D., Ernst J. kobalt va Lustre: Islom kulolchiligining birinchi asrlari. London, 1994.
9. Kayqa'us b. Iskandar shahzodalar uchun oyna: Qobus nomi. Tashir.Trans Ruben Levi. Nyu-York, 1951.
10. Pinder-Uilson, Ralf "ilk Islom davridagi Lustre relyefi."Britaniya Muzeyi Choraklik
11. Roby, Julian " loydan kumush izlayapman: Samanid keramika uchun yangi Istiqbol."Kastryulkalarda: musulmon, Xitoy va Yunon-Rim dunyosidagi qimmatbaho metallar va keramika bo'yicha kollokvium, Oksford 1985 yil. Oksford, 1986.